САНА ОЛОХ

ЧУРАПЧЫ УЛУУЋУН ХАЋЫАТА

ХАЋЫАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫ
15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№№ 148—149 (7789—7790) ★ 1994 сыл ахсыннны 15 күнэ. Чэппиэр ★ Сыаната—292 солк. 30 харчы

НЭЋИЛИЭКТЭР МУННЬАХТАРА

ДЬАЋАЛЛЫБАККА ДЬААЛАНАН УСТУУ

Нэћилиэк ићинээҕи государственнай учреждениелар уонна хаачыйар тэрилтэлэр салайааччылара нэћилиэнньэ иннигэр отчуоттарыгар анаммыт мунньах сатамньыта суох саҕаланан баран, хата, улуус дьаћалтатын баћылыга И. С. Сивцев үмүрү-хомуру быћаарыытынан син оннун булан элбэх кыћилээх ыытылынна. Онуоха олохтоох дьаћалта баћылыгын информациятын истэр ордугун хас да кыћи тоћоҕолоон бэлиэтээтэ.

Бастакынан истиллибит Болтоҥо орто оскуолатын директора А. М. Слепцов информацията чуолкай, киниэхэ ыйытыы да суох. Коллективка 152 үөрэнээччи, 46 үөрэтээччи-иитээччи, көмө уонна техническэй үлэћиттэр түмсэллэр. Оҕолор талан ылан үөрэнэллэрэ сөптөөх эбит. Билигин кыћи үстэн итэҕэћэ суох идэлээх эрэ буоллаҕына сатанар. Ити хайысхаҕа интинни-үөрэтинни тућулааћын үлэни саҥалыы тэрийиини көрдөрөр. Оскуола нэћилиэккэ саамай улахан тэрилтэ. Рынок ыар тыынын уйунардыы күүћү түмэн, эйэ-дэмнээхтик үлэлээн, улуус ыытар да дьаћалларыгар көхтөөхтүк кыттан сэмэй ситићиилэрдээҕэ үөрдэр. Ол эрээри ыарахаттар, быћаарыллыбатах боппуруостар суох буолбатахтар. Алын кылаастар үөрэнэр корпустара эргэрбитэ, тымныыта, капитальнай өрөмүөнҥэ наадыйара ыйылынна. Оскуола ићинэн араас дьаћаллары ыытарга. Кындал учаастагын киллэрэн туран, үөрэнээччилэри тиэйэргэ-таћарга автобућу булунуу бинр тирээн турар кыћалҕата эбит. Ити боппуруос быћаарыллара наадатын Ил Түмэн депутата М. Д. Гуляев өйөөбүтэ быыбардаачыллары улаханнык үөртэ. Оскуола директора төрөппүттэри, нэћилиэнньэни оҕо интинтигэр бинргэ үлэлиргэ ыҥырда.

Оҕо садыгар (сэбиэдиссэй Н. С. Слепцова) мас тиэллибэккэ икки нэдиэлэттэн ордук сабыллан, үгүс былааннаах үлэлэр тохтубуттар. Үчүгэй үлэлээҕинэн, кадрдардааҕынан биллэр бу оҕо тэрилтэтин баҕата олус мөлтөх, дьиэтэ-уота эргэ, кыараҕас, акылааттара, муосталара эмэҕирэн, тэллэйинэн саба бүрүллэн оҕолор доруобуйаларыгар охсор кутталламмыт. Онон детсадка саҥа дьиэ тутуллара бириэмэ көрдөбүлүнэн буолбут. Ити кэнниттэн эмп, сибээс, эргиэн, культура тэрилтэлэрин салайааччылара информацияларыгар үп-харчы боппуруоћугар кэлэн иҥнэн, мунан тэнэн хааллылар.

Мунньахха кыттыыны ылбыт улуус баћылыга, кини аппаратын эппиэттээх үлэћиттэрэ уонна Ил Түмэн депутата М. Д. Гуляев олохтоохтор үгүс боппуруостарыгар астык эппиэти биэрдилэр, кинилэртэн тутулуктаах проблемалары быћаарарга көмөлөһөр баҕалаахтарын биллэрдилэр. Кэпсэтиигэ 12 кыћи кытынна. Кинилэр Болтоҥо нэћилиэгэ улууска бинр хаалыылаахтар ахсааннарыгар киирбитин тоћоҕолоон ыйдылар, итийэн-кутуйан туран онуоха эппиэтинэћи бүтүннүү саамай сөпкө нэћилиэк дьаћалтатын баћылыгар И. В. Саввинтга сүктэрэн тыл эттилэр.

Нэћилиэк баћылыга ућун кэмнэ араас биричиннэлэринэн үлэлээбэтэх, ол үрдүнэн сөптөөх солбугу буларга кыћаллыбатах. Субуруускай аатынан табаарыстыба бытарыйыыта кыайа-хото тутуллубут, оттон бааћынай хаћаайыстыбаларын инники үлэлэрэ сүрүннэммэтэх. Ол түмүгэр сайылынтааћын тэриллибэтэх, үүтү тутар ћууннар аћыллыбатахтар, ыаммыт үүтү туттаран үп-харчы оҥостуу кыаллыбатах. Сабаҕалааћын быћыытынан, өлүүгэ (паайга) бэриллибит 60-тан тахса сүөһү сураҕа суох сүппүт. Этигэр таћаардахха, аҥардас итинтэн Болтоҥо бааћынайдара 80 мөл. солк. ночоотурбуттар, атыннык эттэххэ, хас биирдии бааћынай 1-дин мөл. солк. хамнаћы ситэ ылбатах. Дьөһөгөй оҕотун интинтэ өтөрүнэн оћоруллубат охсуу оҥоћулунна, уулаах биэлэр харысхала суох өлөрүллэ тураллар. Эрдэ бааћынай хаћаайыстыбаларынан барбыт кытаанахтар, хоптоҕолор, одьулууннар опыттарын тоҕо үөрэтэн көрбөтүлэр, тућамматылар? Кинилэр үчүгэй да, итэҕэс да өрүттээх буолуохтаахтар. Үрдүттэн үрэйиинэн эрэ үлүћүйбэккэ, салгыы хайдах олорору, хаћаайынныыры анааран көрүөх баара. Онуоха ким эппиэти сүгэрий? Олохтоох дьаћалта эрэ диирга тиийэбит.

Нэћилиэккэ баанньын, бэкээринэ, радио үлэлээбэттэр. Телефонунан хастыы эмэ ый кэпсэтэр кыахпыт суох буолар. Почтабыт нэдиэлэҕэ биирдэ кэллэҕинэ, улахан үөрүү. Тарбахха баттанар аҕыйах тэрилтэлэрбит олохтоох дьаћалтанан кыайан салаллыбаттар. Ыччаттарга лидер талылла илик, ытык кырдьаҕастарбытын буолар мунньахтартан үүрэн таћаарабыт. Гаражпыт бэрт нэћилэ сэтинньигэ эрэ үлэҕэ киирбитэ. Ити итэҕэстэр кими даҕаны долгуппаттар, барытын олохпут сатарыйыытынан быћаара сатыыллар. Күөх зона кэрдиллэригэр, үрэх уута киртитиллэригэр ким даҕаны кыћаллыбат. Культурабыт дьиэтигэр ыччаттар түмсүбэт буоллулар, ол оннугар итириктээћин маассабайдаата. Тутуллан ићэн бираҕыллыбыт спортивнай сааланы үлэҕэ киллэрэ охсуохха, нэћилиэккэ баар олох-дьаћах сулууспатын техниканан хаачыйыахха. Нэћилиэнньэни социальнай өртүнэн араҥаччылааћынҥа үлэ ыытыллыбат, биирдэ эмэ кэлэр көмө харчыны түҥэтиннэн мунурданаллар.

Улуус дьаћалтатын баћылыга Иван Степанович Сивцев нэћилиэккэ үөскээбит балаћыанньаны ырытар уонна тућааннаах дьаћалы ылар соруктаах бэрэстэбиитэли ыытарга, олунньуга үлэ-хамнас хаамыытын итиэннэ бу мунньахха этиллибит итэҕэстэр туоратыллыыларын көрөр түмсүүнү ыытар тућунан этинтин мустубут дьон биһирээн тарҕастылар. Оттон олохтоох нэћилиэк дьаћалтатын баћылыга итэҕэстэри мүлүрүтэ сатыырын, бэйэтигэр тућаайыллыбыт критикэни ылымматын аћаҕастын эттилэр.

Николай ИГНАТЬЕВ,
Болтоҥо олохтооҕо.

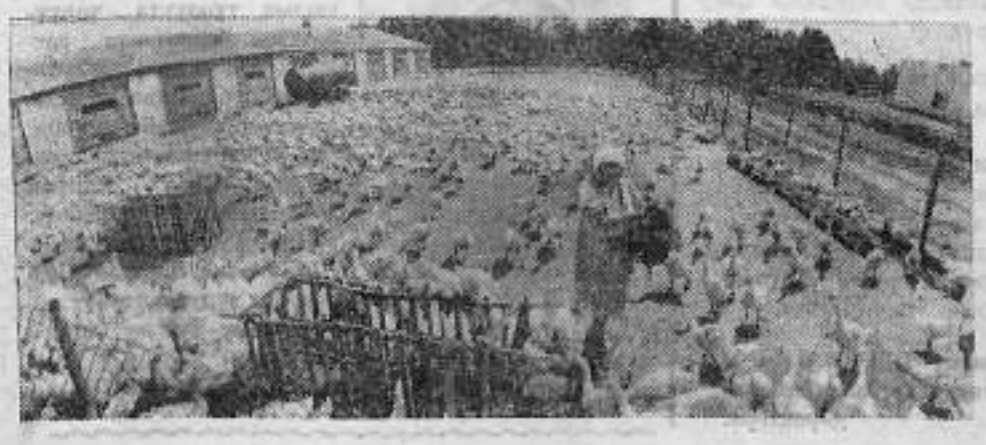

Новгородскай уобалас. Городок дэриэбинэҕэ «Новорусь» АО президенэ предприниматель Сергей Саидов бэйэтин үбүгэр фермердэри бэлэмниир чаћынай үөрэнэр кинни тутуу бүтэн эрэр.

Саҥа тутууга остолобуойдаах, үөрэнэр кылаастардаах, гостиницалаах икки мэндиэмэннээх дьиэ дьэндэйэр, инструктор-фермердэр, студеннар олороллоругар анаммыт толору оҥоћуулаах алта дьиэ кэккэлиллэр. Хаас фермата, инкубатор, хортуоппуйу сортировкалыыр пуун, өрөмүөннүүр мастарыскыай хайыы-үйэҕэ үлэлиллэр.

САИДОВТАН—ФЕРМЕР ДИПЛОМУН

Хаастарга күөл, крахмальнай сыах, гараж оҥоћуллаллар.

Предприниматель Саидов фермердэри сылга суоттаммыт бэйэтин программатынан бэлэмниир былааннаах. Сүүмэрдэммит кандидаттар кыћынын Новгородтааҕы тыа хаћаайыстыбатын институтугар теоретическай курсу, оттон саастан фермаларга практическай занятиелары барыахтара. Дипломнаммыт фермер үөрэммитин, ылбыт техникатын уонна дьиэтин ићин төлөбүрдэри боруоћуор диэри Саидов программатынан үлэлиэҕэ. Ол кэнниттэн кини маркетинынан дьарыктанара, тугу уонна төһөнү үүннэрэрэ көҥүлэ.

Снимоктарга: уҥа үөһэ—Сергей Саидов кини сүрүн дьиэтин иннигэр; хаҥас—хаас фермата.

(РИТА—ССТА).

Учууталларбыт ситиһиилээхтик кытыннылар

Дьокуускайга сэтинньи 27 күнүттэн ахсынньы 3 күнүгэр диэри үгэс буолбут «Сыл бастыҥ учуутала» республикатааҕы конкурс ыытылынна. Барыта 30 улуустан 80-ча учуутал кытынна. Кинилэр 4 предметнэй циклгэ арахсан бэйэлэрин педагогическай концепцияларын, уруоктарын моделын, хоббиларын көрдөрдүлэр. Бинр нэдиэлэ устэта салҕанан барбыт конкурс ахсынньы 3 күнүгэр түмүктэннэ. Ити күн Оҕо саас дыбарыаћыгар финалга тахсыбыт 13 киһиттэн жюри кыайыылааҕы аатталта. **Сыл бастыҥ учуутальынан Верхоянскай улууһун Арыылаах орто оскуолатын үлэҕэ учуутала Мир Афанасьевич Юмшанов буолла.** Киниэхэ оҥоөх телевизор уонна омук сиригэр күүлэйдииргэ путевка биэрдилэр.

Биһиги улууспутуттан бу конкурска Арыылаах орто оскуолатын француз тылыгар учуутала **М. А. Манасытова** уонна Амма орто оскуолатын математикаҕа учуутала **Е. А. Смирников** кыттаннар, иккиэн улахан финалга тахсаннар, сыаналаах бэлэхтэри туттулар. Республика чулуу учууталларын Опера уонна балет театрын артиһа Нина Чигирева, «Мозаика», «Сюрприз», Дьокуускайдааҕы оҕо үнкүүтүн ансамбллара эҕэрдэлээтилэр.

Анна ЯКОВЛЕВА,
үөрэх улуустааҕы управлениетын методиһа.

ӨТТҮК ХАРАЛААХ, ИЛИИ ТУТУУРДААХ

Дьокуускайга А. Кулаковскай аатынан культура уонна искусство киннигэр «Дьэргэлгэн-94» муода фестивала бу ый 3—4 күннэригэр «Айыы Куо» муода театрын салайааччы Андрей Колесов көҕүлээһининэн төрдүс төгүлүн ыытылынна. Маҥнайгы киэһэ сөннор, саҕынньахтар уонна күннээҕи, үлэҕэ кэтиллэр таҥастар, авангарднай муода көрдөрүлүннүлэр. Иккис киэһэни сахалыы үгэс буолбут уонна киэһээҥи мааны таҥастар киэргэттилэр.

Онно биһиги улууспутуттан А. Н. Барашкова салайааччылаах «Ай» ойуулуур-дьүһүннүүр, прикладной искусство народнай студията «Айыы Дьөһөгөйүн ыйыаҕа» диэн коллекциятынан ситиһиилээхтик кытынна. Модельер Амгалена Нотаровнаҕа сахалыы билиҥҥи таҥас көрүнэр бастаны миэстэ бэриллиннэ. Итиэннэ кини Гран-при хаћаайкатынан буолла. «Илин энэр» экономическай зона сайдыытын салалтата биһирэбил бириистэрин киниэхэ уонна күннээҕи кэтиллэр таҥаска бастаабыт чаћынай инстэнньэн И. С. Никифороваҕа туттарда. Оттон эмнэ спонсордаабыт «Сани-Полис» страховой компания «Ай» студия кырачаан манекенщицатын, Чурапчы орто оскуолатын III кылааћын үөрэнээччитин Туйаара Картузованы 10 мөл. солкуобайынан араҥаччылыырга ылынна. Бу фестивальга Сылаҥтан Гороховтар дьиэ кэргэн 6 оҕолорунуун кыттыбыта. Компания ийэлэрэ Фекла Константиновна пенсиятыгар эбии харчы төлүүргэ мэктиэлээтэ.

Ити курдук инстэнньэнэрбит ситиһиилээхтик кыттан эргилиннилэр. Быйылгы фестиваль ааспыттардааҕар таћыма үрдээбитэ, таҥас матырыйаалыгар, хаачыстыбатыгар болҕомто ууруллар буолбута бэлиэтэннэ.

«СО» корр.

КЫАЙЫЫ 50 СЫЛЫН КӨРСӨ

ХИНГАН ХАЙАЛАРЫН УҤУОРДААН

Сороҕор милитаристскай Японияны утары кыргыһыыга кыттыбыт ветераннары кыра сэриини көрсүбүт дьон курдук сыаналааһын баара мээлдьах буолбатах. Дьиҥинэн, ол олох сыыһа. Онно даҕаны киһи бөҕө өллүҕэ, техника да балачча урусхалланнаҕа, кырата суох сүтүк таҕыстаҕа. Субу күннэргэ 79 саастаах С. Н. КРАСИЛЬНИКОВЫ көрсөн Япония сэриитин туһунан кэпсииригэр көрдөстүм. Мантан аллараа киин түгү сэһэргээбитин хаһыат ааҕааччыларыгар тиэрдэргэ быһаарынным. Оҕонньор көхсүн этиттэ, наҕылыччы кэпсииргэ быһаарынна быһыылаах.

—Муҥудайга «Сайдыы» колхозка бырабылыанньа председателинэн үлэлии олороммун 1942 сыл кулун тутарга тыллаан армияҕа барбытым. Массыынанан айаннаан Алдан куоратын уҥуордаан Забайкальеҕа тиийбиппит. Онно 210-с дивизия 644-с полкатын иккис батальонугар түбэспитим. Ротабыт «ПТР» дэнэрэ, саабыт «Симонов» мааркалаах биэстэ эстэр саһаан хολобурдаах уһун этэ. Миигин ытааччынан аныаттылар, иккис нүөмэрбинэн Алдантан кэлбит нууччa уола Капышкин буолбута. Киниилиин уһуннук бииргэ сылдьыбыппыт, кини мaйгылаах үчүгэй уол этэ. Сыл курдук үөрэммиппит, онтон икки сыл кыраныыссаны харабыллаабыппыт. Ол сылдьан Пермяков Михаил Ивановиһы сотору-сотору көрсөрүм.

Арҕаа немецтэри букатыннaахтык үлтүрүтүү кэнниттэн күһүөрү биһигини походка туруорбуттара. Полкабыт төһө киһилээҕэ эбитэ буолла, түөртүү буолан кэккэлээн хотоҕостуу субуллан иһэбит. Саабытын Капышевтыныы хардарыта сүгэбит. Күнүстэри-түүннэри тохтобула суох хааман Хинган хайатыгар тиийбиппит. Аллараттан көрдөххө сүрдээх үрдүк, туруору, үөһээ өртүлэрэ хаара ууллубакка сытар. Биһигини 4,5 уһуннаах поезд ааһар холлоруонун үстүн таһаардылар. Элбэх киһиэхэ салгын тиийбэт, тумнаста сыһан ноҕүө туораатыбыт.

Үөһэттэн Хайлар куорат ол курдук ханталга көстөр, аны суолбут хайаны үс төгүл эриллэн киирэр эбит. Түһээт, бокуойа суох куораты атаакалаабытынан бардыбыт. Өстөөх биһигини утары күүстээх уоту аста, хантан ыталлара биллибэт, сибиниэс ардаҕынан тибиирэ сыталлар, снайпердара ыраахтан тэһитэ ытыалыыллар. Биһиги самолеттар быт түһэрэр буомбалара үөһэ саагыыга эстэр, куораты үөһэнэн түгүнан эрэ бүрүйбүттэр быһыылаах, онтон тэйэн эстэр эбит. Икки күннээх-түүн быһа атаакалыы сатаатыбыт да, дьиэк киллэрбэтилэр. Сүүрбэ аҕыс киһилээх ротабытыттан сэттэлээх хааллыбыт, онон биһигини иннинэ харбиттэл таһааран кэбистилэр. Онон куораты «Катюшанан» ытыалыылларын көрбөтөхпүт. Атын чаастар ылбыттар этэ. Сураҕын иһиттэххэ, Хайлар аһыыгар иккис хос куораттааҕа үһү. Онно түөрт аҕар сыл аһыыр астаах, таҥнар таҥастаах, сэрии сэптээх бүтүн армия хорҕойор ньыахтаах курдук кэпсииллэрэ.

Итин кэнниттэн биһиги чааспытын Харбин куоракка быраҕыттара. Манна улахан утарсыыны көрсүбэтэхпит. Кыра соҕус куорат этэ, олохтоохторо үксэ нууччалар. Элэр дьахталлары поеһынан Хабаровскайга утаарбыттара. Итин кэнниттэн Чаньчунь куоракка аастыбыт. Эмиэ улахан утарылаһыыны көрсүбэтэхпит, кыраһыабай куорат этэ. Онно кэргэним убайын Федор Федорович Толстоуховы көрсө түспүтүм. Кинилэри японнар тыылларыгар десантынан бырааттаабыттар. Онно самолеттара порка сатаан түспэккэ, аҕар кынатын тосту көтөн 2-3 киһи өлбүт, сорохтор эчэйбиттэр. Аны кинилэри, правительственнай наҕарааданы туттарааары, Москваҕа аналлаах самолетунан көтүтэр буолбуттар, онуоха Федордаах иккиэ буолан баппакка хаалбыттар. Кэлин истибиппит ол самолеттара, хайаҕа кэтиллэн дуу, охсуллан дуу, аара сууллан хаалбыт сурахтааҕа. Онно Федор өлбөт аналлаах буола сырыттаҕа. Онно Федор өлбөт аналлаах буола ордубутуттан улаханнык үөрбүтэ. Ол булкула сылдьан Михаил Пермяковтуун эмиэ көрсө түстүбүт, үөрүү-көтүү муҥура суох этэ, хаартыскаҕа уһуллуннубут.

Аны Чаньчунь аннытар кыракый куоракка чуумаарыы туран, олохтоохтор олорчу эстибиттэрин туһунан сурах тилийэ сүүрдэ. Онон киэн даҕаны таһаарбат туһугар харабыллааһыны күүһүрдүбүттэрэ. Итин кэнниттэн Даурияҕытыгар төннөммүт, өссө биир сыл кыраныыссаны харабыллаабыппыт. Дойдубар 1946 сыллаахха эргиллэн кэлбитим,— диэн кэпсээтэ Семен Никифорович.

Кини «Сайдыы» колхоз бастакы тэриллэригэр 16 саастаах уол чилиэнинэн киирбитэ. Оскуолаҕа үөрэммэтэҕэ. Лиҥбезкэ улахан дьону үөрэтэллэрин көрөн бэйэтэ ааҕар-суруйар буолбута. 18 саастаҕар кэргэннэммитэ. Армияҕа барыан иннинэ үс кыыстааҕа, сэрииттэн кэлэн баран икки уол, биир кыыс оҕоломмута. Оҕолоро билигин бары ыаллар, бэйэлэрэ эбэ-эһэ буоллулар. С. Н. Красильников колхоз бырабылыанньатын председателинэн, ферма сэбиэдиссэйинэн, сылгыһытынан, кадровай-булчутунан 60-ча сыл үлэлээтэ. Москваҕа Тыа Хаһаайыстыбатын Ситиһиилэрин Бүтүн Союзтааҕы Быыстапкатын кыттыылааҕа. Аҕа дойду сэриитин иккис степеннээх орденынан, «Бойобуой үтүөлэрин иһин», «Японияны кыайыы иһин» медалларынан наҕараадаламмыта.

Татьяна ЗАХАРОВА.

СОЦИАЛЬНАЙ КӨМҮСКЭЛЛЭЭХ БУОЛУУ

СОКУОН ТОЛОРУЛЛУУТУНАН КҮҮСТЭЭХ

Саха Республикатын Государственнай Мунньаҕын (Ил Түмэн) Бэрэстэбиитэллэрин Палатата 1994 сыл от ыйын 1 күнүгэр «Оҕо бырааблын туһунан Сокуону» ылыммыта. Сокуон 38 ыстатыйаны түмэр 5 сүрүн бастаах. Бу общество саамай мааны эрэҥэ урукку өртүгэр улахан социальнай көмүскэлэ суох арангатын—оҕолор бырааптарын хааччыйыыга уонна көмүскээһиҥҥэ туһуланар. Сокуону төрөппүттэр, оҕо тэриллэрэ, былаас органнара билэллэрэ, туһаналлара уонна толороллоро олус наада.

Оттон оҕолортон кыраларыттан инбэлиит буолбут 18-ларыгар диэри саастаахтар бу өртүнэн ордук мөлтөх балаһыанньалаахтар, онон кинилэргэ чопчу сыһыаннаах ыстатыйаларга ааҕааччылар болҕомтолорун тардыам этэ.

Бэһис ыстатыйаҕа оҕо бырааблын олохтооһун ханнык төрүттэргэ олоҕурара этиллэр. Олор маннык-тар. Оҕолорго медицинскай-социальнай көмөҕө, аһылыкка чэпчэтии усулуобуйаларын утумнаахтык киллэрии; үүнэн иһэр кэлүөнэ эт-хаан уонна гигиеническэй өртүнэн иитиллиитигэр усулуобуйаны тэрийии, научнай чинчийиилэри утумнаахтык ыытыы, доруобуйа харыстабылыгар, үөрэҕиригэ, культураҕа уонна социальнай көмүскэлгэ үрдүк квалификациялаах специалистары бэлэмнээһин; доруобуйа харыстабылыгар оҕолору хааччыйар чааһынай уонна государственнай учреждениелар ситимнэрин, оскуолаҕа киириэр диэри саастаах оҕолору иитэр, профессиональнай-техническэй үрдүк уонна анал орто үөрэх, социальнай көмө уонна реабилитациялааһын учреждениеларын кэҥэтии.

Билиҥҥи оҕолорбут, общество сиэ бары атын чилиэннэрин курдук, олоххо тулхадыйбат бырааптаахтар. Оҕо кини доруобуйатыгар, достоинствотыгар уонна чиэһигэр хоромньуну оҥоруйан эбэтэр алҕас оҥорбут дьонтон материальнай уонна моральнай төлөбүрү ылара сокуонунан көрүллэр. Бу туһунан Сокуон иккис баһын 7-с ыстатыйатыгар этиллэр.

Онус ыстатыйаҕа оҕо тус олоҕор, корреспонденциятыгар, дьиэтэн хааччыллыыта уонна олорор дьиэтэ тыытыллыбат буолуутугар бырааптааҕа ыйыллар.

Сокуон үөһэ ааттаммыт ыстатыйалара оҕолорго барыларыгар сыһыаннаахтар уонна урукку өртүгэр таһаарыллыбыт кэһиилэртэн хаалбыт ой-санаа уларыйыыларын кэтээйэллэр.

Билиҥҥи да кэнигник туттуллар бэрээдэгин кэһэр, үөрэҕэр кыһаммат диэн категорияҕа киллэриллибит оҕолорго, кинилэр төрөппүттэригэр 15-с ыстатыйатын 4-с пуунa быһаччы сыһыаннаах. Онно этиллэр: «Оскуолаттан оҕону үүратыы үөрэхтээһин управлениеларын органнарыныан, Сокуоҥҥа эрэ сеп түбэһиннэрэн, ураты эрэ түбэлтэлэргэ туттуллар».

Олох ыкулаата хамсааһынын түмүгэр дьон-сэргэ ой-санаата эмиэ күүскэ уларыйар, дьалхааннаах кэм долгуна ардыгар ексэр-майгы сатарыйыытыгар тиэрдэр. Ол, биллэн турар, дьиэ олоҕор, ол аата, оҕоҕо быһаччы ыарахаттары соҥнуур. Олох ыарахан быһыытыгар-майгытыгар түбэспит сокуоннай саастарын ситэ илик оҕолор социальнай реабилитациялааһын киинэритгэр государство көмөтүн ылар бырааптаахтар.

Бэрт соторутааҕыга диэри ой, эт-хаан өртүнэн мөлтөх сайдыылаах оҕоҕо кыһамньы биһиги улууспутугар бэрт кыра этэ. Медицинскай да өртүнэн хааччыллыытын, иитиитин да таһымнара намыһаҕа. Сокуон 12-с ыстатыйата итинник оҕоҕо сыһыаннаах. Кини ой, эт-хаан өртүнэн сайдыытыгар, босхо үөрэнииигэр, медицинскай хааччыйыыга уратыы усулуобуйалар тэрилиэхтээхтэр. Маны олоххо киллэрии республикаҕа араас хайысхалаах оҕо тэриллэлэринэн тэрийиинэн ситиһиллиэхтээх.

Сокуон үһүс баһыгар оҕо дьиэ кэргэҥҥэ бырааптарын туһунан сурулларр. Оҕо төрөппүттэрин кыһамньыларыгар уонна кинилэрдиин бииргэ олоруутугa бырааптаах. Дьиэ кэргэн кини этэҥҥэ улаатыытын, сайдыытын иһин эппиэтинэһи сүгэр, оҕо бырааптарын уонна интэриэстэрин көмүскүүр.

Инбэлиит, элбэх оҕолоох, кыра хааччыллыылаах биттар ситэтэ суох дьиэ кэргэҥҥэ иитиллэр оҕо государственнай былаас уонна бэйэни салайыныы олохтоох органнарыттан, үлэ коллективтарыттан эбии пособиелары эбэтэр материальнай өйөөһүн атын дьаһалларын олохтооһуннарын туруорсар бырааптаах.

Инбэлиит оҕолор уопсай эбэтэр анал үөрэх заведениеларыгар кыайан үөрэммэт, иитиллибэт буоллахтарына, төрөппүттэрин баҕаларынаан кинилэри үөрэтии, иитии олорор дьиэлэригэр ыытыллар. Сылдьыһыы анал средстволарыгар, протезка наадыйар түбэлтэлэригэр социальнай көмүскэл органнара дотация көрүөхтээхтэр. Инбэлиит оҕолоох эбэтэр кинини көрө сылдьар киһиэхэ нэдиэлэҕэ биир күн төлөбүрдээх өрөбүл көрүллэр.

Бу Сокуону олоххо киллэрии үгүс үлэ ыытыллара эрэйиллэр. Маныаха туһааннаах үлэһиттэр, төрөппүттэр түмсүүлээхтик ыксыахтарыгар баҕа улахан. Сокуону өссө кидьиритэн аҕыахха, нэһилиэктэринэн олоххо киллэрии суолларын тобулуохха. Очоҕо эрэ «Бары үчүгэйи—оҕолорго», «Оҕо—биһиги иннибит кэскилбит» диэн тыллары кыбыстыбакка саҥарыахпыт, кинилэрдиин тэҥҥэ үөрүөхпүт, бэйэбит иннибитигэр эрэллээхпит.

Антонина ПЕРЕВАЛОВА,
дьиэҕэ иитии уонна үөрэтии улуустааҕы киинин директора.

ЫЙЫТ — ЭППИЭТТИИБИТ

—Үөрэнээччилэри оһолтон страховкалааһыҥҥа «Аргыс» страховой компания Үөрэх министерствотын кытта дуогабар түһэрсибиттэр дииллэр. Ол хайдаҕый?

—Страховой суумата хааччахтаах дуо?

—Төлөбүрэ оһоллонор түбэлтэҕэ хайдаҕый?

Эппиэти биэрэр «Аргыс» национальнай страховой компания Чурапчы улууһунааҕы филиалын директора Антонина АНТИПИНА:

—Үөрэнээччилэр социальнай көмүскэллэрин үрдэтэр иһиттэн Саха Республикатын Үөрэҕин министерствота биһиги компаниябытын кытта бу үөрэх дьылын устатыгар оҕолору оһолтон чэпчэтиилээх страховкалааһыҥҥа дуогабар түһэристэ. Бу дуогабарга олоҕуран, оҕолору төрөппүттэрэ (эппиэтинниэрэ) эбэтэр аймахтара баҕа өртүлэринэн страховкалатыахтарын сөп. **Страховкалааһын бу сыл ахсынньы 31 күнүгэр диэри ыытыллар.** Страховой суумата хааччахтаммат. Страховой сууматыттан 0,5 бырыһыан усунуос ылыллар. Холобур, оҕону 1 мөл. солк. киллэрэр буоллахха, 5 тыһ. солкуобай харчыны төлүүгүн.

Страховой событие тахсар түгэнигэр көннөрү оһолтон страховкаҕа төлөнөр бырыһыантан 3—5 төгүл улахан төлөбүр оҥоһуллар. Оттон страховкаламмыт оҕо өлөр түбэлтэтигэр (оһолтон) киирбит суумата туга толору төлөнөр.

Страховкалатыыга баҕалаах төрөппүттэр нэһилиэктэргэ страховой агеннарга эбэтэр филиал хонтуоратыгар кэлэргитин күүтэбит.

КОМИ СУРУГУН АЙБЫККА

Икки сыллааҕыта Сыктывкарга Коми суругун айбыта биллибиттэммитэ 620 сылын туолуута үөрүүлээхтик бэлиэтэнин ааспыта. Ол бырааһынньыкка республикатааҕы историческай-кыраайы үөрэтэр музей дьиэтигэр коми суругун айбыт Стефан Пермскэйгэ өйдөбүнньүк дуоска туруоруллубута.

Снимокка: Стефан Пермскэйгэ туруоруллубут өйдөбүнньүк дуоска (автора В. Рохин).

(РИТА—ССТА).

Итириксит ийэлэнэр, арыгыһыт аҕаланар — ИЭДЭЭН!

Аҕа арыгылаһар буоллаҕына, аһаҕа дьиэҕэ аһ-дьаркаа наһаатара ол. Ийэ иһэр буоллаҕына, нэрими дьиэҕэ кэлээн эээрдэстэҕэ итэ. Арыгы диэн аадьатыылаах ас төһөлөөх үгүс киһи олоҕун огдолдулута, төһөлөөх ийэни, аҕаны быһаҕас дьоллообута, кэргэнэ ыскиллаабыта буолуоҕай!

1994 сыллаахтан саҕалаан итириктээһин уонна алкоголизмы утары хампаанньа таһыллаа сылдьыбытыгар дьон-сэргэ сыныһаа туспута, тоҕо тыыммыта, ийэлэр сирэйдэрэ сырдаабыта. Аҕыйах эрэ маҕан аҕыйаан, симэлийэн бараары буоллар диэн бааллаахтара.

Үгүстэр арыгыны сокуонунан бобон суох оҥорбоннут дииллэр. Кырдьык, ыытыллыбыт политика итэ өртүнэн сыыһа курдук этэ эрээри, оччоҕо саҕалаан арыгыттан аккаастаммыттар, кинэр суолга турууммуттар да арыгыҕа суохтара буолуо...

Рынок уйэтигэр арыгы эмиэ дэлэйэн, маҕаһыыннарынаа эрэ мунурдаммакка, биирдиилээн дьон дьиэлэригэр кытта атыыланар буолла. Бэрт мэйиннээхтэр кистэн-саба итэ аһы атыылаан харманнарын хаҥаталлара да суох буолбатах. Ийэлэр уһаларыгар эмиэ уу кииртэ, утуйар уулара котто, уйулҕалара хамсаата.

«Саҥа олоххо» бэчээттэммит «Ыһ ытыыр» диэн конкурска киирбит айымньыны ааҕан баран, дууһам долгуйда. Дьиэ кэргэнэ итиитэ ордук ыарыылаах, проблемнай боппуруос баара буолуо диэбэппин. Элбэх да дьахтар, ийэ үүт-үүччү итииннэ эһэтэр мэйгынныыр турукка киирэн эрдэбэ. Автор соҕотох оҕотунуун бокатэ эмиэ соҕотох үһүт. Олор киһи олоҕо ордук надьаннаах тутэллэрдэһэ ойдолөр. Оттон төһө эмит элбэх оҕолордоох, кэргэннээх олорон эмиэ соҕотохсуйуоххэ сөп. Арыгылыы сылдьар. хаана тииһэйэ-тугэммит өлөрдөр, көргэнник кэтэһэн аһыныа ыларбаккын, астаабыт аһыгар тымныйар, айаххо баппат курдук буолар. Утуйарыгар кэлиэ диэн эмиэ кэтэһэҕин, сотору-сотору түннүккэ тиийэҕин, оҕоруутун да оҥорбот, тэпсиигэс буолан хааларын. Аныгы үһуу» телефон кэмэлэһэр бааныылаах. Ийэ кэргэнэ ханна баар буолуохтааҕын таайа сатыыр, биир эмит дьүөгэтигэр эрилэн ыйыталаһар, ыксаатаҕына, кордуу ыстанар. Оттон ол көрдөөһүнү эр киһи барыта сөбүлүүр буолбатах, оччоҕо сылтах оҥостон киирсэр. Айдаан итардар. Өйө-санаата туймаарыыр, куулэ-сэннэта астээр диэри куулүүт дьахтар төһөлөөх соҕотохсуйууттан, хомойууттан-хоргуйууттан, кэмэннинтэн арахсарга тиийэрэй!.. Холобуор, ыал буолар дэбэн, үөрүүлээх, араахсар ыһырылаах, дирин ооспот суоллаах-иистээх. Оҕолордоох буоллахтына, эссэ надэлинээх. Онон хайа да дьахтар араахсар суолга киччүргээн турумтата буолуо дии санаабын. Тэптээн, эрэлээн холбоспут киһиҥ үгүстүн хомоторо, тылын-өскүн, аттаһыытын-көрдөһүүгүн истибэтэ, улахаһыга уурбата дууһаҕын оспот баас буолан аалар. Оттон ол сүрүн төрүөтэ—арыгы.

Арыгыһыт киһи сымыйаччы буолар. Тоҕо дьиэтигэр, ханна сылдьыбытын, туту гыммытын, тоҕо куүттэрэн эрэйдиирин бастаан утаа хаһан да кистиир, буолар-буолбат биричиинэ булар. Арыгыга ыллараан бардаҕына, ол аһын хайдах эмэ булан иһэр туһугар эмиэ сымыйалыатаҕына эрэ сатанар курдук. Ыалдьыт кэлиэ диэн ыксары сатыа. туох эрэ суһал нааҕа буолла диэн тупсара туруо. Дьэ ол иһин арыгыһыт киһи дьиэ көргөттэрэ дьону сатаан сыаналаабат буола үөрэнэллэр. Аһаһар иһин буолла да, ол аата, элбэх, сымыйаччы, киһи ортаан кэлсэппэт, эрэйдэнэн дьаадьыйа хаамтаҕына эрэ сатанар ниһиктэн курдук ойдөбүл эдэр эрдэххэ үөскүүр. Оттон, дьиэгэ, уйааҕас дууһалаах, сыпкалаҕас майгылаах, үөрүнньэгэс-күтүрүйэҕэ, үтүө санаалаах үгүс эдэр дьон арыгыга ыллараммыттара элбэх. Ол биричиинэтэ араас буолуон сөп. Ону арыгыһа бэрбэппыт. Ол эрээри.. бу аадьатыылаах ас эрүс сүүрүгүнүү кутуллан, араастаан киэргэтиллэн, ыҥыра-үгүйэ туралыы дэлэйэ сылдьыбыт кэмнэр төсүөбүт-төрөөбүт кэдуэнэ дьон сиэртибэ буоллулар. Сорох ийэ кэргэнэ биирэ иһэр-аһыыр таҕааһыстарын өлөрдүү аваһи көрүөн, киниэлэр кэҕүтэн, күодарыһаа дьиэтигэр-уотугар тохтуох да киниини тохтоппоттор, арнак моҕойтон тэйкэх да киһини тэйиппэттэр диэн тулатыаҕы дьонуттан-сэргэтэттэн эмиэ хомойуон да, кэлэйиэ да сөп.

Оттон үтүөҕэ тардыһан үөдэн аһыттан араахсар, тоҕо диэн тарапаччыһар баҕаттан, туох баар күүстэрин-кыахтарын туһаа араас ыарыыны эрэммит дьону төһө харыстыыбытый!. Суох! Ийэ барахсан итиитэн өссө кыыныыр. саҕаата соннуур, олоххо эрэлэ да сүтэрэр. Оттон.. Оттон сорох араахсар, сорох бэйэтэ кэлбэн кииран барар, сорох бэлбэтэх көрбөтөх курдук туттан олоро сатыыр.. Ол эрээри арыгыһыт буолбут кэргэннээх биир да дьахтар ис дууһата ончуга холку буолуо диэн олох санаабаппын.

Арыгыһыт аҕа ийэтэ сыбыахкыы ылар көрүөбүт. Сорох киһи сымнаҕастык иһэр үһү. Олор дьахтар бастаан-утаа сочча буолбат-хаайбат, кыһаммат. Туох да куһаҕаны оҥорбонно, буруйдаммыттыы туттан кэлэн утуйан хаалар эбэтэр таптыыр тувстнэта эбэн киирэн, кэргэнин, оҕону-урууну кууһан, сыллаан-ууран ымманыйар аҕаны тоҕо да мөҕө, кыыһыра көрсүөй. Кыра саастаах оҕолоро барахсаттар ойдооботтөрүүттэн өссө үөрбүккэ-көтүүккэ дылы буолаллар.

Оттон үрүүмкэ тутаҕыттан адаар муостаах абааһыны иһигэр султу оборон ылбыт айдааннаах аҕа сыһыана хайдаҕый? Дьахтартан туох-ханнык сыһааны эрэйэрий? Бу бэйэлээх үтүө дьүһүннээх кэлбиппин үөрэ-көтө көрсүбэтиҥ, түгэнэрэ хаҕыстын диэн туруоҕа сорох киһи! Эбэтэр кинини күүтэн турар сиригэр турбат, олорор сиригэр олорбот буолбут, уйулҕата кэпсэт кэргэнин куоууулаан көстүрү сытыйаччы эмиэ баар буолар. Кунуууһүт киһи арыгыһыт буолбутуттан ордук эрэйдээх, аҕа, туох баар үһүө! Кунуулуо киһи куннээҕи нааданын да утары көрөн кэпсэппат киһигэр, күнүүлүө быраатын ыстуолутар хэккэлээн түбэһээр олорбут киһигэр, күнүүлүө хаартысканы эн чугаскар олорбут эр дьонно барыларыгар, күнүүлүө биниргэ үлэлиир коллегаларгар, бал уоланар, быраатыар. Эн төһө тапталыгын бэрэбиэрэлээн, өйүн-санаатын, сатабылын онно эрэ ыытыаҕа. Таптыыр киһи күнүүлүүр дииллэр. Сымыйа! Ниһи эрэ барыта күнүүһүт буолбатах эбээт! Дэлэҕэ да этэхтэрэ дуо, күнүүһүт киһи оҥоочор үүнээ турар маска күтүрүүр диэн. Боруоста киһи бэйэтэ кыра эрдэҕиттэн иитиллэн, ангарэнэ кэдьэ кэлбит быһыытын-майгытын уратыта, өйүн-санаатын ыараҕаһа, диибин мин. Бу төрдө—эмиэ арыгы. Дьэ, бу күнүүлээн ыныла турбут киһибит сорбоор кэргэнин тылынан кэнийэ, үөҕүө-мөҕүө, сирэй-харах энньыа. Ардыгар тыатааҕы кыыллыы үрүүгэр түһээ илдьи кырбыыра да кэрэйиэ суоҕа. Ол сордуомнуу сылдьаа ыалдьыт киирэн кэлээринэ тостууларыйан, солко таҥастыы сыыйан, хараастытыан эмэ таптыы, таптаһа олорор да киһиннэ кубулуйуо.

Кэргэнин түүн сордуур-мунуур аҕалар баллайын, этин-сиинин дьоннео кистүбэт өртүө быһыта кыыкаахтаан. эрийэн-буруйан кураах балааммах оҥорооллорук эмиэ эстэҕин. Дьахтар бараахсан сарсыныгар туох да буолбатаҕын курдук түбүгүрбүтүнэн-садьыгырбыстынаан барбахтыыр.

Уопсайынан, ханнык баҕарар дьахтар бастаан утаа кэргэнэ иһэрин, атаҕастыырын истээн сордоҕор. Ким да бэлбэтин курдук санаабыт. Ыксаатаҕына, жүгүр үһүтар тиийдэҕинэ, кэпсиэҕэ, көмө көрдөһүөҕэ. Дьэ, итиннник, итинтэн да атын буолар иһээччи эр киһи дьахтарга сыһыана.

Дьахтар араас санааттан-онооттон, соҕотохсуйууттан саамай чугас, эрэммит киһитэ туһаа биэрбиттиттэн саатар, кыбыстар, дьон сирэйин таба көрбөт буолар, оҕолорун ниниилэрингэр куруутун буруйдаах киһи курдук сананар. Онтон сылтаан биилэр кэргэнин итирдиилэри. арыгыттан көҕүрэтэһэх, сыыйа иһэн барыыта эмиэ итиннэн төрүөттээх. Кырдьыктар, дьахталлар арыгылыыллара элбээн иһэр диэн этиилэрэ сөп. Ол биир сүрүн биричиинэтинэн, саҕалаанар тардуннан иһээччи аҕа буолар дии санаабын.

Саамай кэдээннээҕэ—арыгы оҕоҕо сабыдыала. Итинник биһиги биир—аҕа арыгылыыра уол оҕоҕо эрэ дьайар диэн сыыһа өйдүүбүт быһыылаах. Уоһах этэринэн, кыыс оҕо олорор кыра эрдэҕинэ саамай бастакы көрсүбүт, холобуру кунната ылыахтаах киһитинэн аҕата буолар эбит. Испэт-аһаабат, эйэҕэс, холку майгылаах, киниини кытта өйдөһөр-өйөһөр аҕалаах кыыс оҕо—дьоллоох кыыс. Атын дьон барыкиниэ аҕатын курдук буолуохтарын баҕарар. Саһа сатаа доҕор уолланнаҕына, кинини аҕатын идеалыгар тэҥниир, дьону өйдүүргэ, сыаналыырга үөрэнэр.

Түүн-күнүс «аһаан» кэлбит аҕа оҕотун интиһиннэн дьэ «адьарайтаныах» санаата кэлэр түбэлтэлэргэ олоххо баарын кэнэ биллэбит. Оҕолоро утуйа да сыталларыттан иитиллэн ойутан туруораан уруон ааттарын сатаар, сыыһыыбута-көрүлээбитэ буолар. Оттон өйдөөммөҕүнэ...

Кыра сылдьан аҕата итириктиирин көр курдук санаабыт оҕо өйүн-санаатын тутуута киниттэн быстыбыт. Арыгыһыт төрөппүттэр ордук кыргыттарын киһи айаарар бэтэрэн аапсаабыт аттарастааһыныгар түбэһииннэрэллэрин аһаҕастык суруйар, кэпсиир буоллулар. Куорат сирдэргэ оҕолор дьиэлэриттэн, ийэлэриттэн, аҕаларыттан күрээһиннэрэ үксүү турар.

Арыгыһыт аҕа үлэҕэ-хамнаска, дьиэтэ-сэргэтэ антарыгыгар түүһүүтэ халан эрэ эргийэн оҕоҕо оҕоро сааһбара суох. Уол оҕо улаатан барарын ойдообута аҕата арыгылыырыттан ордон туоххе да үөрэппэтэх, бу дьаалаан олоххо миэстэтин булунарыгар көмөлөспөтөх эбит. Эдэр киһи олоххо суолун саҥаттан саҕалыырга тииһэр, кырдьаа-дьоруурэ тииһэбэккэ, элбэхтик сыыһан киирэн барар. Хомойоро-хоргутара өссө дириҥиир, ардыгар көмө, сүрүн суолтан туораан да хаалыан сөп. Билиҥҥи 30-ча—40-ча саастаах ыччат оҕолоро кэмэҕэ дьаалыйар, саамай кунар-таһыр саастарга кыл билэрэн өйдөөбэттэр, хайан эрэ ыраатан тусла сыыллаах-сорустаах сылдьаллар. Төһөлөөх куруһуй, хомолтолооҕуй? Кырдьан олорон оҕолоруттан туһу эрэйиэхтэрэ? Нуруутун эдэр-чагиан, тарбах үрдүгэр сатарэ эргийэ сылдьаатара суоҕа дии. Оҕото улаатан киһи-хара буолан таксыбытыа көрөн, астыныы, ымсыырыы да кэлиэ дии. Сахалар бэйэбит сайдам буоламмыт, ас тута, кырдьаҕаһы үтүрүйэ-хаһырыйа сылдьааччыбыт суох. Ол эрээри биирдиилээн да буоллар урукунаан сирэй-харах аһыныы, өстөһүүгэ да тиийэн олоххо баар суол. Биир бэйэм түбэһэ гыһэн эдэр киһинин кытта кэпсэтиилик кэпсэттэхпинэ, субалин сатаатчыбын: аҕам (ийэм да буоллун) төһө да иһэ-аһыы сылдьыбыттарын иһин, кинилэр эйиэхэ төрөппүттэрэ, хайдах сатыылларынан иититтэрэ, кинилэр кырдьар, буорайар саастарыгар олус эһу тутума, бэйэҥ эйгин туппут киһи быһыытынан кинилэрэ өйдүү сатаа.

Арыгыһыт аҕа дьиэ кэргэнин ас-таҥас өртүнэн хааччыйар кэһини эмиэ ситэ толорботугар тиийэр. Ниһиэп ылыахтаах бастакынаан да харчытын аһыы ууга биэрэрин улаханнга уурбат. Кунаааһын кэдьыйыыларыгар туттар харчылара быстан, сотору-сотору нэс көрдөһөр ыаллар баар буолаллара үрүт. Билиҥҥи дэҕэны түмэнмат буолуу буна барытын биричинэтэ хамнас иилыйар, хойутуурургар, бюджеттарын сатаан аттарымматтарыгар буолбатаҕа буолуо.

1994 сыл саас толерантность диэн ааттаах улахан мунньахха арыгылааһыны утары хайдах охсуһуохха диэн боппуруоһу туула киэҥ кэпсэтии ыытыллыбыта. Учуонай А. П. Оконешникова радиоҕа интервью биэрэригэр бу мунньах сүрүн соруга—билиҥҥи кыра саастаах оҕолорбутун, кэнэҕэски кэлэр ычччатын арыгы адьынаһтыттан хайдах быыһаан ылабыт диэн диэбитэ. Билиҥҥи буор иһээччи булбуттарга кыһаммаппыт, сатаан өрүһүйбэт буоллубут диэбитэ. Дьэ ол буор иһээччилэр аахсаайнарыгар ким кииррий? Ким да бэйэтин онно баҕа өртүнээ киллэрбиммэтэ буолуо. Төһөнөн улаханнык иһэбэт да, сочконой испэтэм, атарбатым дэнэээчибэт дии. Билиҥҥи 25—40 саастаах аҕалар ол ахсааныгар кэрбэтэрэт ханнык диэн ис сүрэхпиттэн баҕарыам этэ. Кыһаатык, абааһы абыттан араахсыҥ!

Сотору таҕыта радионан «Харах аһыллыыта» диэн биэриигэ генофонду харыстааһын туһунан кэпсэтии саҕалыыан сорордун эрэ истэн хаалдым. Арыгылааһын историятын, төрүттэрин үөрэтэр учуонайдар этэллэринэн, сахалар «сүгэнен тосту охсубут, эрбиинэн быһа эрбээбит курдук» эмискэ арыгыны быраҕар кыахпыт суох үһү. Ол курдук уһуннук, элбэҕи иһэн элиэнгэр-хаамыгар иҥэрбиппит. Арыгыны бобор туһунан уураахтар таксыбыттарын олус эмискэ буолбатах дуо диэн испиттигэр саныабыппыт да, тасыгар таһаарар кыахпыт суоҕа. Илэбитигэр уунан куолаастаан арыгыттан аккаастаныахпытын баҕарбыппыт да, эмиэ кыайбатаба. Оччолорго биир улахан салайааччы мунньахтыы сылдьаан: «Ньиргэйэ иһэтин эмиэйиттэн эмиэҕэ быһа оксон араараллар, онон арыгыттан да эмискэ аккаастаммыт ордук»,—диирин истибитим.

Билиҥҥи быраабыланньа мунура суох элбэтэ. Эдэр киһи араас маҕаһыыннарга да кэтүүннэккэ сырыттаҕына уөрэнэр барыах курдук. Онтон собуоттаана, доҕотун уннан эбэн истэҕинэ сыыйа арыгыһыт буолан барыыта хайыай. Салайааччылар бэйэлэрэ сорох идэлэри (ордук суоппардары, табаарыстастыыт киһилэри) арыгыга үөрэтэн таһаарааллары туһунан үгүс ийэлэр хомойбут тылларын элбэҕи истибитим.

Нэһилиэк кэмпэрэ бэйэбит санаабытынаан сотору таҕыта оскуоланы бүтэрбит, бэрт үчүгэй кыы-

(Бүтүүтүн 5-с стр. көр).

ЛИТЕРАТУРНАЙ СТРАНИЦА

Иккиэммит эрэйин-кыһалҕатын
Тэҥнэ тэлэн,
Биэс уон сааһы аһара түһүспүт
Холоонноох хотун-доҕорбор
ЛЕВИНА Анна Семеновнаҕа
аныыбын.

Автор.

x x x

Поэттар тапталы
Хаар курдук ууллума дэһэллэр,
Оттон мин тапталым,
Хаар курдук «сырдык буол,
Ыраас буол» эрээри,
Хаар курдук ууллар буол сүрэхпэр.

Уулбатах хаар курдук,
Доҕоруом, эн куруук
Сүрэхпин тымныынан хаарыйа,
Сылдьыма дуу, кэбис, тапталым.

Кылыкын куоластаах уу буолан
Хас халдьыа аайытын халыйар
Хаар курдук уулун эн сүрэхпэр,
Мин үнэр таҥарам—тапталым.

Кырдаллар аайытын кытыастан
Оччоҕо сардаана тыллыаҕа,
Ньургуһун сибэкки ыһыаҕа
Оччоҕо мыраммар ыллыаҕа.

x x x

Чурапчым Куо-нарын кыысчаана
Тырымнас мичээрдээх киириэҕэ:
Дууһабар хотугу дьүкээбил
Суһумнуур үнкүүтүн түһэриэ,
Этиҥнээх илгэлээх ардаҕым
Үс курдаах кустугун оонньотуо.

СЫРДЫК ИИЛЭР

Хара куба кынатынан
Халлаан саба тардылынна,
Нарын хатыҥ барахсаным
Хараҥаҕа батылынна...

Үлэ-хамнас уурайан,
Сиргэ чуумпу нуурайар,
Арай сулус мунньаҕынан
Халлаан хамсыы оргуйар.

Иккиэн икки банаардаах,
Ол эрээри биир санаалаах
Хаамсабыт сиҥи кэһэн,
Иккиэйэҕин сиэттиһэн.

Икки сырдык тоҥурүк иилэр
Иннибитин сырдаталлар,
Икки умайар иилэр
Ыксары тутуһаллар.

Сырдык иилэр сырсаллар,
Кэнилэр куотуһа оонньууллар,
Оттон биһи, куотуспакка,
Тэҥнэ хаамсан иһэбит.

Сырдык иилэр сырсаллар...
Арыт биир ии буолаллар,
Тохтуу түһэн ылаллар,
Оччоҕо ордук сырдыыллар.

Оо, эһиги, Сырдык Иилэр,
Айаннаан мэлдьи биир буола;
Оттон ордук үөрүөм этэ
Аргыс көрдүүр айан уола.

Иннокентий ЛЕВИН

УУЛУН ЭН СҮРЭХПЭР

САРСЫАРДА

Сайыҥҥы сарсыарда сандаарда...
Куулаттан кэҕэ кыыл чоргуйда...
Кыыс-хотун доҕорбун күн уота
Сүүһүттэн сылаастык ууraата.

Мин хотун-доҕорум уһуктан
Түннүгүн тэлэччи арыйда,
Күөрэгэй кэрэчээн тойуга
Хос иһин бүтүннүү толордо.

Күндэлэс түннүкпүн өҥөйөн
Күн көмүс суһуоҕун тараанар,
Тапталлаах доҕорум долгуйан
Хараҕын быс-симэн талбаарар.

Сайыҥҥы сарсыарда сандаарда...
Куулаттан кэҕэ кыыл чоргуйда...
Үөрүүнү-көтүүнү үллэстэн,
Тиэргэнҥэ бөтүүкчээн айдаарда.

ДЬИҤ САХА КУО-НАРЫН КЫЫСЧААНА

Дьиҥ саха куо-нарын кыысчаана
Ыас-хара субурхай суһуөхтаах,
Кырыымпа кэриэтэ лыҥкыныыр
Кылыһах куоластаах буолуохтаах.

Дьиҥ саха куо-нарын кыысчаана
Хап-хара чаҕылхай харахтаах,
Уоһугар кэрэчээн мичээрдээх,
Амарах санаалаах буолуохтаах.

Дьиҥ саха куо-нарын кыысчаана
Харсыһар харачаан хаастардаах,
Иннигэр-кэннигэр кэбиһэр
Көмүстэй симэхтээх буолуохтаах.

Дьиҥ саха куо-нарын кыысчаана
Өрүүтүн үчүгэй ыралаах
Ыалдьыты чэйдэтэн атаарар
Үтүөкэн үгэстээх буолуохтаах.

ДЬӨЛҮҺҮӨН ХАТЫЫЛААХ УКТАРА

Дьөлүһүөн хатыылаах уктара
Ып-ыраас, сып-сырдык, тэтэркэй
Сибэкки дьөрбөтүн көөчүктээн
Күн диэки тырымныы туртара.

Сүрэҕим тапталын этээри
Долгуйбут илиибин ууммутум—
Кэрэ да сибэкки эрээри
Сытыыкан иннэлээх эн этиҥ.

Ол дьыллар, доҕоччуок, васпыттар...
Аналым буолбатах эбиккин,
Мааны дьиэ бахсыта буолаҥҥын
Күндэлэс түннүккэр көстөҕүн.

Таскынан даҕаны аастарбын,
Эйиэхэ илиибин уумманпын;
Маҥнайгы тапталбын бу ахтан,
Эйигин көрөбүн ыраахтан.

САХА ДЬАХТАРЫГАР

Үтүмэн үгүс омуктар
Үтүөкэн дьахталларын кытта
Булкуһа да сырыттаххына
Булуом этэ эйигин,
Этэрбэһиҥ оһуорунан,
Үтүлүгүн оҕуутунан буолбакка,
Хап-хара хараххынан,
Уран-ураннык
Унаарыччы көрөргүнэн,
Дьоһумсуйан
Оҥостуна сатаабакка,
Судургутук туттаргынан,
Кыраттан кыйыттыбат,
Улахантан уолуһуйбат
Дьиппиэн кэрэҕинэн...
Эн миэхэ
Оҕо эрдэхпинэ
Күн-күбэй ийэ буолан
Күндүтүк санаппытыҥ,
Элэккэй бэйэлээх
Эбээ буолаҥҥын
Эйэргиириҥ,
Амарах санаалаах
Аҕас буолаҥҥын
Атаахтатарыҥ.

Сайаҕас санаалаах
Саҥас буолаҥҥын
Санаабын табарыҥ,
Дьэдьэнээх
Күөрчэҕи ытыйан,
Отонноох
Чохоону тоҥорон
Иннибэр аҕалан уурарыҥ.

Кыһыннаах кыраайыҥ
Кытаанах айылҕатыгар
Кыһарыттаран үөскээбит буолаҥҥын,
Кыырыктыйбыт чанчыктааххын...
Хатаҥаты түһэрэр
Хабараан хатааһыннартан
Хагдарыйбатах буолаҥҥын
Хатан бэйэлээххин...

Үтүмэн үгүс омуктар
Үтүөкэн дьахталларын кытта
Булкуһа да сырыттаххына
Булуом этэ эйигин...
Уонна,
Эдьэн иэйиэхсиппэр,
Ахтар айыыһыппар
Сүгүрүйэрим кэриэтэ,
Нөрүөн нөргүйүөм этэ.

x x x

Айыы-куо, доҕоруом,
Күн көмүс дойдуттан,
Сир ньургун ньууруттан
Букатын да сүтэр күннэрбэр
Мин сатаан быһаарбат
Нарынчай тапталым
Алааһым баараҕай
Хатыҥар сууланан хаалыаҕа.

Хас сайын аайытын
Хатыҥнаах халдьаайыҥ
Дьэдьэнэ буоламмын
Эн уоскар миннньийэн тиийиэҕим.

Ходуһаҥ хоонньугар,
Хара тыаҥ быыһыгар
Хаптаҕас буоламмын
Эн таскар кытыаста кыыннньыаҕым.

x x x

Тоҕо мин Индия киинэтин
Таптыырбын кыайаммын таайбатым,
Сүүһүгэр күлүнэн аҕаммыт
Кыыс оҕо халҕанын аһаммын.

Киирнэхпин баҕардым быһыылаах
Ол олус абылыыр дьиктилээх
Дууһабар чочуллар олоҥхо
Кэрэтин кэриэтэ олоххо.

Онно баар сүктэр кыыс дьиктитэ,
Ол кыыһы түөрт төрөл эр бэрдэ
Этиэхтэн эгэлгэ сиэдэрэй
Олоххо олордон сүгэллэр...

Оччоҕо, дьэ, хаптан билбитэй
Кырыымчык олохтоох мас саха
«Сүктэр кыыс кэриэтэ» диэн аптаах
Эриэккэс тыллары аттаран?..

СЫГААННАР

Эһиги түгэҕэ көстүбэт
Чөҥөрө чүөмпэ
Хараххыт харааһыйатыгар
Түстэхпинэ—
Тоннүбэттин
Тимириэм диэн куттанабын,
Чахчы да
Айылҕаттан айдарыылаах
Ырыаһыттар эбиккит быһыылаах,
Бу ханнык кылыһаҕый,
Бу туох дьиктилээх абый?..
Ол да иһин
Сүрэхпин курдары туойаллар
Ол дьикти будьурхай ырыалар,
Ол... онно
Сүрэҕим тардыстар...
Миннньигэс ырыаны
Ыйыстар... ыйыстар...

ҮҮННЭ БҮГҮН ДЬИКТИ КИЭҺЭ

Үүннэ бүгүн дьикти кэрэ
Чуумпу киэһэ ньургуйан,
Имэрийэр кэриэтэ
Салгын аргыый ил гынар.

Саныыр санаам абылаҥа,
Доҕоччугуом, эн эрэ
Маннык күөхтэн үөрбүччэ
Кэлиий, хаамсыах чуумпуга.

Итин тыынын иэдэспэр
Биллэн аҕһар, санаабар,
Эрэл кыымын күөдьүтэн
Уйгу күөххэ угуйар.
Сүрэх үөрэр,
Дууһам иэйэр
Дьикти кэмэ гиллэн эрэр,
Наскылдьыйан,
Саймаарыйан
Үчүгэйиэн мин дойдубар!

x x x

Төһө да эн сааһыр,
Мин уоттаах тапталым!
Хас биирдии маҥхайбыт
Баттахпар саһаҥҥын
Күрэнэн хаалыма дуу, кэбис...
Саһарбыт сэбирдэх
Хатыҥчаан сыгынньах
Лабаатын хаалларан,
Лыах курдук тэлбистин
Куотарын кэриэтэ,
Күрээмэ мингиттэн, тапталым!

ХАННЫК ЭРЭ ҮРҮҤ КӨТӨР...

Кэнникинэн өтөр-өтөр
Ханнык эрэ үрүҥ көтөр
Түүлбэр киирэн көтөр-көтөр...
Дабайбатах дабааннарбар
Ыҥырара буолуо, баҕар...
Чопчуламмыт санааларбар
Чугаһатыа кини, баҕар.
Кэнникинэн өтөр-өтөр
Ханнык эрэ үрүҥ көтөр
Түүлбэр киирэн өрүү көтөр...
Тааллыбатах тапталбын
Таайтараары гыныа дуу,
Ылламматах ырыаларбар
Ымсыырдара буолуо дуу?
Кэнникинэн өтөр-өтөр
Ханнык эрэ үрүҥ көтөр
Түүлбэр киирэн мэлдьи көтөр...

КЫЫС-ТЭТИҤ

Саха биллиилээх поэтессата Варвара Потапова сырдык кэриэһиҥэр.

Биһиэхэ биир сэмэй кыыс баара...
Бэртээхэй хоһоонньут Балбаара...
Күөх халлаан сиксигин анаара...
Мунара санньыар да санааҕа...
Бүгүн да мин испэр ахтабын:
Ханнык да кэмнэргэр эн этиҥ
Дууһалаах көнөтө кыыс-тэтиҥ...
Аһынар сүрэхтээх тылларыҥ—
Эн эппит иһирэх кырдьыгыҥ,
Таайтарар уйан хоһооннорун
Ыйаллар суолун омооннорун.
Мэлдьитин эн тускар этиэҕим:
Санааргыыр, мунчаарар да этиҥ
Бэл таптыыр хоһооҥҥор,
кыыс-тэтиҥ...
Хараххын быс-симэн олорон
Кэрээбэт кэҕэни истэриҥ...
Айылҕа баай сиэрин толорон,
Тарбаххар дьон күнүн аҕарыҥ.

Дьол диэни сыаналыыр да этиҥ...
Арай эн ол дьолго тиийбэтиҥ,
Хаһыҥтан быстыбыт кыыс-тэтиҥ!..

x x x

Мин көтөн куйаара
Сылдьыахпын баҕардым,
Күөх халлаан куйаара
Кынаппын ыҥырдын...

Хас да хос хаттыгас
Халлааны уҥуордуом,
Күөх чолбон аттыгар,
Баҕардар, хонуктуом.

Мин халлаан куйаарын
Түгэҕин булбакка,
Аттыбар дьол баарын
Адьаһын таайбакка.

Аһара көтүтэн,
Халтайга халыйан,
Көппүппүн куйаары
Курдары куйаара.

Итириксит айылаҥар, арыгыһыт аҕаларга — мөдьөн!

(Бүтүүтэ. Иннэ 3-с стр. көр).

сылаас-сылаанньыах уһаһыт уолаттарбыт, 1-2-3 оҕолоох аҕалар итирэн төлөрүс-баллаас дайбыы сылдьаллларын абатар тоҥсуйан арыгы-кэрдээлэрун иһэ харахтыйан көрүтэлээтим да, иһирдин да Онтон мыйытан-абаран, аһар-чараан иччаттарбын бэһэлэрин харыстаан. Бу суругуох саныам наада.

Оҕолорбут эдэ буолларгыт туттуҥун. Итэ учууталлар эталарын курдук, биирдэ эмэ бырааһынньыкка үөрүүгэ-көтүүгэ бокаалыт ньээрлээнни бииньги кыра кырааалыстаах шампанскайы, сухоҕу иһэргэ уорааны (культурнайдык диэххэ дуу). Тыа сиригэр итэ ыччаты арыгысары дэлэтиэххэ диэллэр. «Культурнайдык иһии» диэн, суох буолуохтаах диэн мэниньэ сиэсчэн эмээ элбэх. Ол да буоллар бэйэм санаабын этэбин.

Үөһэ суруйууга арыгы иһит киһи хайдах курдук маларбаттарын өйдүөххэ маайлыннык оловуу олоро сылдьыбыт буолаабыт ол кыһалларыттан таһааран суруйдум. Арыгы киһи дорутобуйатын тарбах оҥоруута айыгы ааспат, бааһаах да бэлэмнит, элбэх кэлэнниэлэр дааныы. Олоххо-дьаһахха, дьиэ кэргэҥҥэ аһа (айа, иһарэ эссэ) арыгыһыт буолара туохха тиэрдиэн сөбүн абаахы, сатаатыныр диэн, үчүгэйин баҕаран суруйар буолым. Бэйэм эмиэ хаантыбааны да аһахоар иккилэргэ «бурупка суох барар сөтөгө» диэн аатталар дьон ахсааныгар киирбэппин. Ийэ-аҕа эрэлдиир аһаамыан арыгы соҕуулун эгиннэн-хааммыыган билбитэм. Кыһыйан абаран, 30-сыттан быдан тахсан баран бастакы үөрүүнэйин испипэр соһуйбатаҕа, абаахыйатаҕа, санаабар, үөрбүккэ дылы буолбута. Ол эрээри туох баар волябын түмэн, оҕолорбун саныан, кинини кытта тэҥҥэ арыгылаһан барбатаҕым. Оҕолорбун киһи тэттэру сабыдаалыттан быыһаан аадарыбын араҥсыбытым. Ону билиэх олох наһаа... Ол иһин эдэр уолаттар, кыргыттар тустарыгар дууһабынан ыалдьабын, бэйэм оҕолорбун дааҕыны сэрэтэ сатыыбын. Сотору тааһыга диэри үчүгэй бааҕы бэлэмнээбит кыргыттарбыт, уолаттарбыт ийэ-аҕаа сэрэй-харах буолан сылдьаллара наһаа кэрдэхтэ. ытыахтар диэри холобур, аһынабын.

Уонсайыаан, арыгы иһэрэ хайа эмэ эрчимэх, билбэтэх дьиэ кэргэн баара дуу? Баар да буоллаҕына тарбахха баттанар ахсааннаах буоллаҕа.

Онон туохха барыттар муҥ меҕөҕү бэйэтин бурулаан, бэйэбит туох да бурулаан суохпут курдук түмүнтээх кэбиһэр, билиэн туһар. сылҕа буолла. Хаһааҥҥа да иһин, барыта киһиэхэ бэйэтиттэн тутулуктаах. Арыгы ниэ-биир атыылаана, ынырааутуйа туруута. Онно атын ку... аһааннар эбилээн аһааннар диэллэр. Онон эдэр дьон кэргэттэр тутаалан, өйдөөн, бэйэ-бэйэлэригэр харыстабыллаах буолларгыт, ыччаттара кэмчигэ эрэ буоллахтарына дьиэ кэргэн суоҕа, ороҕуутун буолбатын.

Үтүөнү баҕарааччы.

● ЧУРАПЧЫТТАН — ГЕРМАНИЯҔА

ОМУК ТЫЛЫГАР КЭРЭХСЭБИЛ КЭҤИИР

Олохтуу уларыйан, кэнники кэмҥэ омук тылын үөрэтии кэҥээн иһэр. Дьокуускайга икки сыллааҕыта тэриллибит немец тылын үөрэтэр учууталлар ассоциациялара элбэх ситиһиилэри ыһыттар. Олортон биирдэстэринэн Германия учууталларын кытта сибээс олохтоммута буолар. Быйыл олунньу ыйга Саха сирин учууталларын бөлөҕө Германияҕа Дармштадт куорат гимназиятыгар уонна Лейпциг куорат Гете аатынан институтугар сылдьан билсиһэн кэлбитэ. Онтон сайын итиннэ дойдуттан 16 учуутал кэлэн барбыта. Кинилэр Амма улууһугар аһыллыбыт норуоттар икки ардыларынааҕы лааҕырга үлэлээбиттэр немец тылын үөрэтиигэ кэмэлэспиттэрэ.

Ол лааҕырга бары улуустартан зоналарга, республиканскай олимпиадалар кыайыылаахтара, призердара сылдьыбыттара. Миигин чэс биһиттэн Чурапчы орто оскуолатын үөрэнээччилэригэр Надя Васильеваҕа, Еля Сергееваҕа тиксибитэ. Онно ыытыллыбыт норуоттар икки ардыларынааҕы олимпиада түмүгүнэн Германияҕа барар делегация сүүрээннэригэр Учууталым Еля Сергеева үчүгэйдик кыттан, киирэммин делегацияҕа киллэрбиттэрэ.

Онон Германияҕа барар кэлбит. Бэлэхоутугар 5 учуутал, 20 үөрэнээччи бааллар. Саха сирин кытта кэккэ сибээстэһэн үлэлиир Дармштадт куорат Лихтенберг аатынан гимназиятыгар стажировка... таланныбыт. Үөрэнээччилэрбитин кытта уруоктарга, киэһэтин араас кэрэхсэбиллээх миэстэлэргэ экскурсияҕа сырыттыннардылар. Бу гимназияҕа V кылаастан XIII кылааска диэри тыһыынча оҕо үөрэнэр. Икки урдуку кылааска урдук үөрэххэ киирэргэ бэлэмнииллэр. Үөрэхтэрэ биһиэнин курдук босхо. Оҕолор олус кыһаллан, иннинэ сыаллаах-соруктаах үөрэнэллэрин кэрэхсээтибит. Сүрүн үөрэнэр предметтэрэ биһиэниттэн уратыта суохтар. Олтынан баран, үс омук тылын үөрэтэр кэрдииллэр эбит.

Учууталлар да, оҕолор да үгүһү билэн-көрөн, сайдан кэллибит. Иннэкитин дааҕыны биирдэ үлэлииргэ сөбүлэһэн арахсыстыбыт. Аныгы, сайдыылаах киһи икки-үс омук тылын баһылыыра билиҥҥи олох ирдэбилэ буолуохтааҕын, улууска немец тылын үөрэтии салгыы сайыннарыллыахтаах. Атын улуустарга үс тылы (английскай, немецкай, французскай) сэргэ тутан үөрэтиигэ ылсан эрэллэр. Биһиэхэ да оннук кыах баарыттар эрэнэбин.

Тамара ПАВЛОВА,
Чурапчы орто оскуолатын немец тылыгар учуутала.

ТЭҤҤЭ КЭПСЭТЭ, ӨЙДӨҺӨ СЫРЫТТЫМ

Мин олохпор бадыыл умнуллубат түгэн тосхойдо. Ол курдук, зонатааҕы олимпиадаҕа немец тылыгар улуус миэстэни ыламмын, сайын Амгаҕа аһыллыбыт норуоттар икки ардыларынааҕы лааҕырга сылдьыбытым. Онно араас улуустартан кустубут 40-ча оҕону кытта 24 күн устата бэйэбит республикабыт уонна Германия учууталларыгар үөрэнэн билиибитин-көрүүбүтүн хаҥаттыбыт. Лааҕырга ыытыллыбыт олимпиада түмүгүнэн Германияҕа барыахтаах делегацияҕа миигин учууталбын Т. В. Павлованы кытта киллэрбиттэрэ.

Биһигини Дармштадт куоракка олорор үчүгэйдик көрсүбүттэрэ. Бэйэбитин ыалларыгар олохтообуттара. Мин Ньурбаттан сылдьар Люба Кириллинаны Шайфлердарга түспүппүт. Бу дьиэ кэргэн 4 оҕолоох, аҕалара Франкфурт куоракка үлэлиир, ийэлэрэ дьиэтин көрөн олорор. Орто ыал ахсааныгар киирсэллэр. Биһиги көрүүбүтүгэр Шайфлердар сүрдээх ныаҕтаах, аламай-мааны ыал, биһигини бэйэлэрин оҕолорун курдук көрөн-харайан олордулар.

Лихтенберг аатынан гимназияҕа 10 күн үөрэннибит. Бу Германияҕа куучча тылын үөрэтэр соҕотох гимназия эбит. Манна немец оҕолорун олохторун-дьаһахтарын, үөрэхтэрин билистибит, доҕордостубут. Ону таһынан араас биллиилээх сирдэргэ, музейдарга, театрдарга сырыттыннардылар. Биһиги немец омук урдук культуралаах, ыччаттара хайдах кыһамньылаахтык үөрэнэллэрин билэ-көрөн кэллибит. Германияҕа тийэн немецтары кытта тэҥҥэ кэпсэтэ, өйдөһө сылдьыбыппыттан үөрэбин... эстээбин. Биһигини кэм киһиэхэ омук тылын баһылыыра хайаан да наадалааҕын эссэ төгүл өйдөөтүм.

Еля СЕРГЕЕВА,
Чурапчы орто оскуолатын XI в кылааһын үөрэнээччитэ.

РЕДАКЦИЯ ПОЧТАТЫТТАН

Билэрбинэн чуолкайдааҕа сатыым

Улуустааҕы «Саҥа олох» хаһыат бу дьыл сэтинньи 16 күнүнээҕи нүөмэригэр Иван Михайлович Павлов «Чуолкайдыырга кэмэлэһиэх» диэн төбөлөөн балачча улахан испиинэни таһаартарбыта. Онно, баҕар, кэмэлэһиэйэбун диэн санаан суруйарга быһаарыннным. Бэйэм Болтоноттон төрүттээхпин.

Автор Попов Серафим Григорьевичи Болтоноо диэбит. Дьиҥинэн, кини Таатта Тыараһатыттан төрүттээх. Сэрии иннинэ аҕатын кытта биирдэ төрөөбүт соҕотох кыыһы Яковлева Мария Даниловнаны кэргэн ылбыта. Эһикийим биһигинэ Дьокуускайга олорор, арай араспаанньата Попова. Аадырыһа: Дьокуускай к., Якутскай уул., Н. ЯДНПИ, 307 а хос. Серафим тракторист этэ. Кэргэнэ сэриигэ сураҕа суох сүппүтүнэн, эдьиийим билиҥҥи сэрии онтон дообатунан аатыллыбыт. Онтон Д. Н. Гаврильев «Албан аата» диэн кинигэтигэр 286 стр. эмиэ Болтоно диэбит уонна 1943 сыл олунньу 25 күнүгэр Рыдьково дэриэбинэттэн 1,5 км тыаҕа кэмуллэбутун туһунан этиллэр. Эмиэ итэ кинигэҕэ Бетюнов Константин Ивановиһы Хайахсыт нэһилиэгэ диэбит. К. Н. Бетюнов Болтоно. 1942 сыллаахха хотуу көһөрүллүүтэ барбыт уонна онтон 1943 сыллаахха армияҕа ыҥырыллыбыт. Читаҕа артиллерийскай училищеҕа сылдьуоспахтаабыт. Кини олбутун уонна Читаҕа чааска сулууспалаабыт. Кини албутун уонна Читаҕа сэриигэ кыттыбыт... Хада-Булан станциятыгар кэмуллүбүтүн туһунан 1949 сыллааха суруйбуттара. Кэргэнэ балта Бетюнова Ульяна Ивановна Хайахсын кыыһа кэргэн барбыта. Гэрой-ийэ. Баҕар, өлбүтүн туһунан билэрин балтыгар Хайахсыкка кэлбитэ буолуо. Онон Д. Н. Гаврильев Хайахсыт диэн сэп.

Улахан уолун Бетюнов Евдокия Ивановна Чурапчыга олорор соторууҥҥута өлбүтэ. Онтон Серафим Григорьевич Попов дуруусунан быһыыта Сатарайын эбэтэ Собо уола Дьөгүөр кэлбитэ. «Союззолото» маҕаһыын эрэнэ өртүгэр Чурапчыта «Союззолото» маҕаһынын эрэнэ өртүгэр Болҕомтоҕо ылан олорор сылдьыбыта. Кинини эмиэ Болтоноттон төрүттээх курдук суруйуохтарын сөп.

Болтоноттон Бетюнов Семен Игнатьевич, Беляев Исак, Аммосов Егор, Кравошапкин Роман Афанасьевич төрүттээх этилэр. Билиҥҥи дааҕыны элбэх киһи билиллибэт быһыылаах. Сорохтор сэриигэ сорохтор көһөрүүгэ баранныр суоллара көстөр. Онон билэр дьоннор Иван Михайлович кэмэлэстэргит үчүгэй буолуох этэ. Чуолкайдыыр хайаан дааҕыны наада.

Василий ЯКОВЛЕВ.

Чурапчы.

УРУТ ДА ДЬОН БААЛЛАРА

Бу суруктар урукку көлүөнэ дьон туһунан аҕыйах тылынан ахтан аһарыахпын баҕардым. Баҕар, олору үчүгэйдик билэр, өйдүүр билиҥҥи баар кырдьаҕастар чуолкайдаан, көннөрөн, үгэс көлүөнэ ыччат билиитигэр туһа эмиэн суруйан хааллардаллар диэн буорунньу саныахпын салайтардым. Урут араас түмсүүлэргэ, көргө-күлүүгэ, ыһыахтарга сонньуон көрүлээн дьон сэҥээрбиттэр ырыадьыт, ыччаттар баар этилэр. Холобур, 1939 сыллааҕыта төрөөбүт сайылыктар Сарг-Холлодоско Хадаар нэһилиэгин ыһыаҕа буолбутун өйдүүбүн, оччолорго 11 саастаах этим. Ити ыһыахха киһи дааҕыны хааллан түспүт курдуга. Онно 200 хаамыы сиргэ Баайыстаан Байылаан (Василий Осипов) уонна Ньалбыы (Петр Тимофеев) сүүрбүттэрэ. Арай мэнэк үрбэххылаах, бэһиктээх дьон барт татыкмаллтик, сыыдамнык кууһуллаһан ааспыттарын көрөн хаалбытым. Мустубут дьон Баайыстаан хаадыытыкан урутаан бииллибэ тахсыбытын туһунан кэпсэтэлэрин истибитим. Оннодорго биирэмэ диэн суоҕа. Билиҥҥи Аркадий Алексеев 200 м сиргэ 23,2, аатах 100 м. 11,2 сек. кэлэрин туһунан суруйаллар. Бэйэм саныахпар, итинтэн итэҕэс биирэммэйи кэлбэттэх буолуохтаахтар.

Үрдүгү ыстаныыга Үөт Баһыыйап бэйэтиттэн биир харыс үрдүгү көтөрө үһү. Онтон Аркадий Алексеев 160 см ыстанар. Үөт Баһыылаар, буоллаҕа, 168—170 см үрдүгү эбитэ буолуо. Итэ дьоннун түрдүлэр дааҕыны сүүрэллэр, ыстаналлар. Билиҥҥи курдук эрчиллии кэлэ дуо! Бадата, айылҕаттан бэриллибит айдарыыларынан оонньууллара. Ордук күүстээхтэр Хайахсыкка үөскээн ааспыттар эбит. Холобур, Иван Филиппов, Петр Марков (Дьоруттуона, Хоскооһоп), эссэ Богоһу уола Саввa (олимпийскай чемпион Павел Пинигин эбэтин кытта биирдэ төрөөбүт киһи).

Хадаарга Чомоойол уола Байбаа Уйбааныап диэн баара. Кини эрэннэҕэ барыыр диэри кыһыйан оҕтубатаҕа диэллэр. Арай Осетроваҕа тахсан сахалар тарыал-хомуурос ооньоон бааһырга быһаарыммыттарыгар 18 саастаах Кытаанах уолугар Егор Поповка бырахтарбыт суукта... онтон саҥата бэрэ туһан ааттыыбыта үһү. Кини таҥыс толоонуттан аргаллибатаҕа. Байбаа спортивнай көрүүлэригэр олус кыайыылааҕын тустара. Утарсаччытын сиэритэн эбэтэр атаҕыттан мэлар эрэ хаһааҕы да быраҕара. Толору аттааҕа-сиэннэрэ, ортону урууна улуустаахтар. Тустарын көрбүт билиҥҥи ааҕыйах кырдьаҕастар кэпсииллэриттэн истэллэр.

Мэлдьэхситтэн Тохоой Ньукулай диэн халаан 200 центнер оту кэбиһэрэ, кыыһаа икки кэһи түстүүрэ. Петр Марков (Дьоруттуона) кыдамаһытынан эмиэ ааттаах эмиэ да биэрбэтэх киһи. Киниэхэ тусчутунан элбэхтэ сылдьыбытын, билиҥҥи тракторнайыт дааҕыны иттэччэ оту кэбиһэллэрэ сэрбэх. Хадаарга Гаврил Сидорович Алексеев күүһэ 4 сэһээн (8 буб. м) оттук маһы сүгэрэ кэрдэрэ. Онтон билиҥҥи баар Иннокентий Сидорович Андреев кырдьаҕас кинитээҕи каасыбыттан маһы кэрдэрэ. Харыларын куүһүнэн Улуу Кыайыыны уһаасмыт улэбит өбүгэлэрбитин ахтан-саныан саһарбыт. Тэҥҥэ тэттэрбит тылыттар ытын ааспыттаах буолар. Билиҥҥи ыччаттар ыллар холобурдарыттан, үгэс үгэстэриттэн элбэххэ үөрэнниэх, тустаахтар. Кыайыы өрөгөйдөөх күнүн кэрэ тылыгар холобурдар суох хорсун быһыылаах кэрэдэрбит атын кырдьаҕастарбыт туһунан кэпсиэх сылдьаталарга ыҥырабын.

Николай ТАРАСОВ.

МАХТАНАБЫТ

Улахан дьиэ кэргэн аҕатын, тапталлаах кэргэммин МАКСИМОВ Иннокентий Семеновиһы тиһэх суолугар тэрийэр, атаарар ыарахан кэммитигэр күүс-көмө, сүбэ-ама буолбут, кутурҕаммытын үллэстибит ис дьыала отделын, улуус дьаһалтатын, пенсионнай управление, сбербанк, уоттан быыһыыр этэрээт, тыа хаһаайыстыбатын управлениетын коллективтарыгар, Бахсы нэһилиэгин дьаһалтатыгар, Чурапчы орто оскуолатын 9 г уонна 10 а кылаастарын үөрэнээччилэригэр, ити кылаастар салайааччыларыгар, аҕабыт доҕотторугар, биргэ үлэлээбит үөлээнээхтэригэр Аржаков В. В., Макаров М. М., Каженкин А. Д., Турантаев Г. Г., бэйэбит үлэлиир коллективтарбыт дьонноругар, салайааччыларыгар, улуус дьаһалтатын баһылыгар Сивцев И. С., Посельская Т. П., Попов Г. Г., чугас аймахтарбытыгар, урутатан эбэлээх эһэбитигэр Е. Г. уонна Я. Н. Егоровтарга, табаарыстарбытыгар, дьүөгэлэрбитигэр, ыкса ыалларбытыгар барҕа махталбытын тиэрдэбит.

Кэргэнэ, оҕолоро.

x x x

Оҕобут, убайбыт, быраапыт, аймахпыт ЕГОРОВ Василий Николаевич сэтиньи 25 күнүгэр уһун ыарыыттан эдэр сааһыгар олохтон туораабыт ыарахан кэммитигэр күүс-көмө, өйөбүл-тирэх буолбут биргэ үөрэммит оҕолоругар, ыалларбытыгар, Васек ыалдьар кэмигэр эмтээбит кини балыыһа [illegible] пеат-враһыгар Кузьмин Григорий Эдуардовичка, Хатылы балыыһатын кылаабынай враһыгар Уваровская Розалия Васильевнаҕа, бу балыыһа бары үлэһиттэригэр, Болтоҥо балыыһатын фельдшеригэр Ефремова Анна Николаевнаҕа, Кындал учаастатын дьаһалтатын баһылыгар Колесова Александра Егоровнаҕа улахан махталбытын биллэрэбит.

Егоровтар дьиэ кэргэттэрэ.

Эҕэрдэлиибит!

Күндү эдьиийбитин Екатерина Еремеевна ДЬЯЧКОВСКАЯНЫ П. М. Решетников аатынан народнай театр бастакы директорынан уонна театрга өр сылларга сыралаах үлэнг үрдүктүк сыаналанан «Саха Республикатын культуратын туйгуна» аат иҥэриллибитинэн истиҥник эҕэрдэлээн туран, эйиэхэ өссө даҕаны эдэрдэри кытта эҥэрдэһа, уһуннук, айымньылаахтык, үөрэ-көтө үлэлии сылдьаргар баҕарабыт.

Сылаҥтан сурдьуҥ, кийиитиҥ уонна кинилэр оҕолоро.

x x x

Күндүтүк саныыр доҕорбутун, маһы таҥастыыр комбинакка уһуннук үтүө суобастаахтык үлэлээбит ЧЕПАЛОВ Дмитрий Федоровиһы 50 сааскын туолбуккунан итиитик эҕэрдэлээн туран, баҕарабыт үтүө доруобуйаны, ситиһиилээх үлэни, бэйэҕэр уонна дьиэ кэргэнгэр дьолу-соргуну.

Маһы таҥастыыр комбинат коллектива.

x x x

Күндү таайбытын ЧЕПАЛОВ Дмитрий Федоровиһы 50 сааскын туолар үөрүүлээх күнҥүнэн ис сүрэхпититтэн итиитик истиҥник эҕэрдэлиибит. Баҕарабыт чэгиэн-чэбдик доруобуйаны, үлэҕэр ситиһиннин, элбэх үөрүүнү-көтүүнү, күн сиригэр баар бары үтүөнү-кэрэни, уһун дьоллоох-соргулаах олоҕу.

Эдьиийиҥ Мария Федоровна, Трофимовтар, Дьокуускайтан Ивановтар, Божедоновтар, Степан Чепалов.

x x x

Күндү киһибитин ХОЮТАНОВ Иван Михайловиһы 55 сааскын туолбуккунан биргэ үлэлиир доҕотторуҥ истиҥник эҕэрдэлиибит, дьоһун доруобуйаны, бары үтүөнү, дьолу-соргуну баҕарабыт.

Маһы таҥастыыр комбинат коллектива.

КИМ КӨРДӨ?

Ахсыныы 9 күнүгэр сарсыарда 6 чааһы, быһа холуйан, 20—25 мүн, аанныта арҕааттан илин диэки олох камыһаҕынан, мин көрдөхпүнэ Чурапчы сэлиэнньэтин хабыллар хаба ортотунан сырдык уот субурҕа кэлэн ааспыта. Көтүүтэ самолекка холооно суох түргэн, ортотугар үс төп-төгүрүк уоттар биир тэҥ ыраахха барыһан көстөллөр. Начаас үлүгэр илин саҕахха сүтэн хаалла. Тыаһа олох суох.

Уотун сырдыгар турар сирим уонна тииттэр төбөлөрө сырдыырга дылы гыммыттара. Утары кэллэр киһи куттаныах курдуга. Анныттан көрдөххө хайдах эбитэ буолла? Дьикти диэтэҕиҥ. Баҕар, ким эрэ көрбүтэ буолаарай диэн суруйдум.

Петр ФЕДУЛОВ.

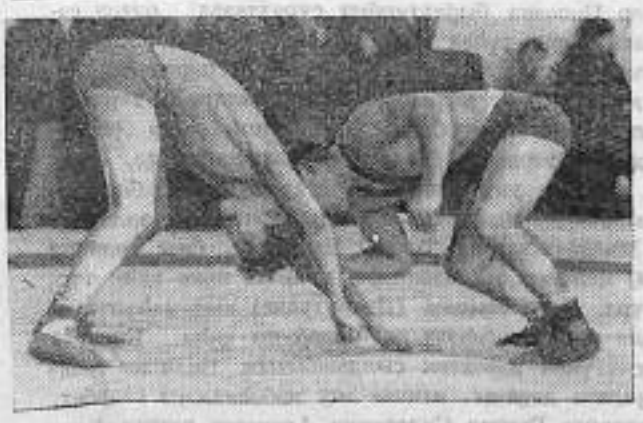

Марий Эл Республикатын эдэркээн бөҕөстөрүн көбүөрүгэр.

Снимокка: «Ким тобото күүстээҕий?».

(РИТА—ССТА).

БИЛЛЭРИИ

«Сапи-Полис» страховой компания маклердара үлэлэрин саҕалыыллар. Маннык телефоннарга ыйыталаһыаххытын сөп: 21-932, 21-336.

АТЫЫЛЫЫБЫТ

«Илин эҥэр» эргиэн фирматын Чурапчытааҕы филиала атыылыыр:

—КС-2.1 скоростной косилкалары. Сыаната—2 мөл. 500 тыһ. солк.;

—мээккэ саахары. Куула—150 тыһ. солк.;

—апельсины. 1 кг—12 тыһ. солк. (кууһунан ылааччыларга чэпчэтиилээх).

Наадыйааччылар 21-871 тел. билсиҥ (үлэ кэмигэр).

x x x

Суһаллык уулаах ынаҕы. Тел. 21-932.

ЧУОЛКАЙДААҺЫН

Хаһыат ахсыныы 8 күнүнээҕи нүөмэригэр «Саҥа сүүрээни киллэриэххэ» диэн ыстатыйаҕа 21-175 диэн суруллубутун 21-575 диэн көннөрөн ааҕыллыахтаах.

Күндү аҕабыт, эһэбит, үлэ ветерана, хоту көһөрүллүү кыттыылааҕа, Чурапчы сэлиэнньэтин олохтооҕо

АРТЕМЬЕВ Павел Семенович

ыарахан ыарыыттан өлбүтүн, дириҥник курутуйан туран, бары аймахтарыгар, үөлээннээхтэригэр, билэр дьонугар иһитиннэрэбит.

Оҕолоро, кийииттэрэ, күтүөттэрэ, сиэннэрэ.

АРТЕМЬЕВ Павел Семенович өлбүтүнэн дириҥ кутурҕаннарын тиэрдэллэр:

—Оҕолоругар, кийииттэригэр, күтүөттэригэр, сиэннэригэр «Ремтех» табаарыстыба коллектива.

—Эмиэ кинилэргэ убайдара Артемьевтар, аймахтара Баиннар, Ермолаевтар, Корякиннар, Аргуновтар, Матвеевтар.

—Кинилэргэ аймахтара Новгородовтар, Павловтар, Пермяковтар, Листиковтар, Васильевтар дьиэ кэргэттэрэ.

—Кинилэргэ аймахтара Бомбоевтар, Сивцевтар, Городецкайдар.

—Кинилэргэ чугас ыаллара.

—Кинилэргэ, аймахтарыгар «Чурапчыагрострой» акционернай общество.

—Кыыһыгар Бомбоева Вера Павловнаҕа «Амма-Даймонд» акционернай общество коллектива.

—Эмиэ киниэхэ санэпиднадзор киинин коллектива.

—Киниэхэ оскуолаҕа биргэ үөрэммит табаарыстара.

—Кыыһыгар Артемьева Антонина Павловнаҕа Чурапчы орто оскуолатын 1991с. биргэ үөрэкэн бүтэрбит табаарыстара.

—Эмиэ киниэхэ сбербанк коллектива.

—Кыыһыгар Чурапчы маҥнайгы сүһүөх оскуолатын учууталыгар Дьячковская Валентина Павловнаҕа биргэ үлэлиир табаарыстара.

—Кыыһыгар Матвеева Людмила Павловнаҕа Чурапчы сэлиэнньэтинээҕи «Кыталык» детсад профкома уонна коллектива.

—Күтүөтүгэр Матвеев Павел Николаевичка «Аартын» ХЭТ (суолу тутар хозрасчетнай учаастак).

Тапталлаах ийэбит, эбэбит, эргиэн үлэтин ветерана, Сылан нэһилиэгин олохтооҕо

ДЬЯЧКОВСКАЯ Татьяна Васильевна

уһун, ыарахан ыарыыттан өлбүтүн, дириҥник курутуйан туран, аймахтарыгар, бары билэр дьонугар иһитиннэрэбит.

Оҕолоро, сиэннэрэ.

ДЬЯЧКОВСКАЯ Татьяна Васильевна өлбүтүнэн дириҥ кутурҕаннарын тиэрдэллэр:

—Оҕолоругар, сиэннэригэр, аймахтарыгар Сылан нэһилиэгин дьаһалтата, кырдьаҕастарын сэбиэтэ.

—Оҕолоругар, сиэннэригэр аймахтара Роман, Давыд, Семен, Николай, Марфа Дьячковскайдар дьиэ кэргэттэрэ.

—Уолугар Дьячковскай Алексей Афанасьевичка санэпиднадзор киинин коллектива.

—Күтүөттэригэр Дьячковскай Николай Афанасьевичка Чурапчыттан, Чыаппараттан Ефремовтар.

Одьулуун нэһилиэгин олохтооҕо

КИРИЛЛИНА Марфа Николаевна

уһуннук ыалдьан өлбүтүнэн дириҥ кутурҕаннарын тиэрдэллэр:

—Уолугар Молоев Василий Афанасьевичка Одьулууннааҕы эргиэн тэрилтэтин коллектива уонна улпотребсоюз бырабылыанньата, профкома.

Колхознай тутуу ветерана, хоту көһөрүллүү кыттыылааҕа, инбэлииттэр обществоларын чилиэнэ, Чурапчы сэлиэнньэтин олохтооҕо

ГОВОРОВА Мария Петровна

уһун, ыарахан ыарыыттан өлбүтүн дириҥник курутуйан туран, бары билэр дьонугар иһитиннэрэбит.

Балтылара, күтүөттэрэ Чурапчыттан Марковтар, Мырылаттан Федоровтар, Хатастан Поповтар.

«Амма-Падани-Даймонд» ХЭТ үлэһитэ Чурапчы сэлиэнньэтин олохтооҕо

ДОГОРДУРОВ Станислав Михайлович

өлбүтүнэн дириҥ кутурҕаннарын тиэрдэллэр:

—Балтыларыгар, эдьиийдэригэр кэргэнигэр Кононова Яна Ивановнаҕа, оҕолоругар Кононовтар, Эляковтар, Мироновтар, Зыряновтар, Кожуровтар, Оконешниковтар.

—Эмиэ киниэхэ, оҕолоругар, сиэннэригэр Кытаанахтан Софья, Гаврил Сорокоумовтар, Христина, Иван Поповтар.

Колхознай-совхознай тутуу ветерана, Одьулуун нэһилиэгин олохтооҕо

ФЕДОТОВА Смена Дмитриевна

өлбүтүнэн дириҥ кутурҕаннарын тиэрдэллэр:

—Кыыһыгар Нюрбина Николаевна, күтүөтүгэр Павел Константинович Матвеевтарга табаарыстара Чурапчыттан Алексеевтар, Кытаанахтан Пономаревтар, Дьокуускайтан А. Пудова, П. Капитонова.

Дириҥ бөһүөлэгин олохтооҕо

СИДОРОВ Дмитрий Семенович

өлбүтүнэн дириҥ кутурҕаннарын тиэрдэллэр:

—Кэргэнигэр Сидорова Таисия Пантелеймоновнаҕа, оҕотугар, ийэтигэр, аҕатыгар, биргэ төрөөбүттэригэр Дириҥтэн, Амматтан эбэтэ Ульяна Сидорова, Капитоновтар, Аргуновтар.

Редактор М. Н. СИДОРОВА.

НАШ АДРЕС: 678700, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а». ТЕЛЕФОНЫ: редактор—21-332, отделы—21-265, общий—21-505.

Учредители (соучредители) газеты—Редакция, Администрация улуса, Национальная издательско-полиграфическая компания «Сахаполиграфиздат». Газета издается на якутском языке, выходит по вторникам, четвергам и субботам. Индекс газеты: 54907. Объем—1 усл. п. лист. на 4-х страницах.

Зарегистрирована Саха (Якутской) региональной инспекцией по защите свободы печати и массовой информации.

Чурапчинская улусная типография Национальной издательско-полиграфической компании «Сахаполиграфиздат». с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а». Подписано в печать 14.XII. 18 ч. (гр. 18.00). Тираж—3165.

ЗАКАЗ №№ 148—149.